

ker ga enkrat locira nad vas Plave, drugič pa nad zaselek Paljevo. Možno je, da leži med koto 383 in koto 350 (Klin). — 42. Ime vasi je kronist napačno zapisal. To je zaselek Jesenje blizu Krestenic na desnem bregu Soče, južneje od Kanala. Kronist uporablja tudi ime Jesen. — 43. Tinčna brajda je del ledinskega imena Na Brajdi ob cesti iz Kanala v Bodrež. — 44. Polje pri Fabriki je ležalo severneje ob cesti iz Kanala v Bodrež, oziroma je nadaljevanje ledinskega ime-

na Na Brajdi. Nekoč je tod bila tkalnica. Delavci so prišli iz Karnije. Od tod priimki Segalla, Garlatti, Karnel. Tkalnica je ležala v bližini sedanje Osnovne šole. — 45. Garlattijeva smodnišnica je bila hišica nad cesto, ki pelje iz Kanala proti Gorici, blizu pokopališča in cerkvice Sv. Ane. V njej je lastnik — Garlatti hranil smodnik. — 46. Avški železni most je povezoval levi in desni breg Soče in bil namenjen peščem. — 47. Kronist ni zabeležil ime hotela.

O ŠOLSTVU V GORJAH IN BOHINJSKI BELI DO 1945

ANDREJ VOVKO

Iz prispevka o šolstvu v Bohinju do 1945, ki sem ga pripravil za posvetovanje o Bohinju decembra 1986 in je nato v razširjeni obliki izšel v Bohinjskem zborniku, je bil iz uredniških razlogov izpuščen tisti del, ki govori o razvoju osnovnega šolstva v Gorjah in Bohinjski Bistrici do leta 1945. Mnenja sem, da je tudi ta del potrebno objaviti in bo tako dopolnjen v omenjenem prispevku objavljeni razvoj osnovnih šol v Bohinjski Bistrici, Srednji vasi in Koprivniku.¹

GORJE

Podobno kot v Bohinjski Bistrici, Srednji vasi in Koprivniku se je tudi v Gorjah osnovnošolski pouk začel z zasilno šolo. Okoli leta 1835 je začela šola te vrste delovati v prvem nadstropju tamkajšnje mežnarije. Prvi znani učitelj je bil neki Dragotin. V mežnariji je bil pouk do leta 1865, v šolskem letu 1865/66 pa je bila šola v zimskih mesecih v zasebni hiši pri Kozlu v Gorjah št. 23, v ostalih pa kar na župnijskem skednju.

Leta 1866 so sezidali novo šolsko poslopje, v katerem je poučeval organist in cerkovnik Matija Rant. V obdobju 1878—1880 so morali šolo razširiti v dvorazrednico, vendar pa je primanjkovalo prostora in šolsko stavbo so leta 1880 nadzidali ter v nadstropju uredili novo učilnico in učiteljevo stanovanje. Istega leta je krajevni šolski svet kupil ob šoli zemljišče za šolski vrt, ki ga je na lastne stroške uredil šolski upravitelj Janko Žirovnik iz Kranja; ta je istega leta nastopil službo v Gorjah. V tem kraju je služboval deset let in v najboljši tradiciji vsestransko delavnih učiteljev še vneto pospeševal sadjarstvo in petje. Na mestu šolskega upravitelja ga je nasledil brat Jožef Žirovnik.

Po ukazu deželnega šolskega sveta so leta 1893 odprli v Spodnji Radovni na Fužini v hiši št. 6 ekskurendno šolo (podružnično šolo) za otroke iz Pernikov, Radovne in Pokljuke. Pouk je bil od maja do avgusta in to dvakrat tedensko, učitelj pa je dobil za

poučevanje 25 goldinarjev na mesec. V tem času so bile za primerjavo učiteljske plače na Kranjskem od 450 do 700 goldinarjev, šolski upravitelji oziroma nadučitelji pa so imeli še pravico do prostega stanovanja ali nadomestila stanarine do višine 80 goldinarjev. Učilnico je omenjeni šoli v Radovni brezplačno prepustila »Obrtna družba« s Save. Pouk na tej šoli je bil do leta 1906, ko so jo zaradi premajhnega števila učencev opustili.

Ko so leta 1903 šolo v Gorjah razširili v trirazrednico, so morali v Gorjanskem domu (kasnejši občinski stavbi) najeti sobo za učilnico za letno najemnino 100 goldinarjev. Leta 1914 so v šolo napeljali elektriko. Med prvo svetovno vojno so zaradi pomanjkanja delavcev pouk v višjih razredih končali že v začetku aprila, tako da so ti šolarji lažje pomagali pri raznih, predvsem kmečkih delih. V učilnici 3. razreda je bilo leta 1917 najprej vojaško skladišče, nato pa v šolskem letu 1917/18 zasilna bolnišnica za nemške vojake. (Spomnimo se, da je bil to čas po preboju pri Kobariду.)

Vsaj od leta 1887 zasledimo na šoli v Gorjah poleg nadučitelja še učiteljico Terezo Strle (tudi Sterle) iz Kamnika, ki je ostala na šoli tudi po bratovski izmenjavi upraviteljev Žirovnikov leta 1890. Na ekskurendni šoli v Radovni je poučeval Josip Žirovnik. V šolskem letu 1904/05 se je Žirovniku in Strletovi pridružila Zofija Kalan, rojena v Velikih Laščah, naslednje šolsko leto pa jo je zamenjala Friderika Kamulus iz Ljubljane, to pa naslednje leto Ana Zevnik. V šolskem letu 1912/13 na šoli ni več Strletove, vendar pa jo je Pavla Dežman nadomestila šele v naslednjem šolskem letu.

V Gorjah so leta 1898 ustanovili podružnico šolske narodnoobrambne organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda, za katero je bilo med drugim značilno, da so bili med njenimi najbolj delavnimi člani prav učitelji. Tako je bilo tudi pri podružnici v Gorjah, ki pa se ni izkazala s kako posebno delavnostjo, oziroma z dolгим delovanjem. Imela je največje 38 članov, v času

svojega delovanja do leta 1909, ko so jo črtali iz seznama podružnic, pa zbrala 468,50 kron prispevkov. Predsednik njenega odbora je bil župnik Ivan Ažman, tajnik nadučitelj Josip Žirovnik, blagajničarka pa Terezija Strle. Po vsej verjetnosti je podružnico »pokopala« razkol med katoliško in liberalno usmerjenimi člani Družbe sv. Cirila in Metoda, do katerega je leta 1907 prišlo na letni skupščini v Bohinjski Bistrici.

Po razpadu stare Avstrije in nastanku jugoslovanske države je nova jugoslovansko-italijanska meja tudi v Gorjah, podobno kot se je zgodilo v Bohinjski Bistrici, povzročila povečanje prebivalstva in s tem tudi razširitev šole. Na njej so leta 1920 najprej odprli četrti razred in vzporednico. V letih 1927/28 so na njej za učence višjih razredov odprli kmetijsko in gospodinjstvo nadaljevalno šolo.

Zaradi vseh teh sprememb je postalo šolsko poslopje seveda premajhno in leta 1928 so izbrali parcelo, na kateri naj bi postavili novo šolo. Gradnjo so preprečile finančne težave, v šolskem letu 1936/37 pa se je krajevni šolski odbor odločil, da bo denar, ki so ga do takrat že zbrali za novo šolo, porabil za popravilo in nadzidavo starega šolskega poslopja.

V obdobju med obema svetovnjima vojnama so leta 1921 poučevali v Gorjah poleg Žirovnika in Ane Zevnik še Erna Schrott, Antonija Ramovš in Frančiška Zupanc, leta 1923 kot začasna šolska voditeljica Valerija Jeraj ter Ana Zevnik, Frančiška Plehan, Frančiška Zupanc, Denise Bele ter Andrej Žvan. V letu 1934 so bili na šoli nadučitelj Valentin Razinger, njegova žena Gizela, rojena Lukman, Ana Zupanc, Denise Bele, Antonija Merlak, Franc Pikelj, Aleksander Peterca in Angela Ščurek.

Propad stare Jugoslavije je šola v Gorjah dočakala kot šestrazredna z dvema vzporednicama. Na njej je bilo vpisanih 168 dečkov in 172 deklic, učiteljska knjižnica je štela 600, šolarska pa 700 knjig. Šolsko poslopje je imelo tri učilnice, kuhinjo, shrambo za gospodinjstvo šole, pisarno in upraviteljevo stanovanje. Dve učilnici sta bili v sosednji občinski hiši, ena pa v zadrugi.

Poleg upravitelja Razingerja in njegove žene so na šoli poučevali še Ivan Dodič, Franc Pikelj, njegova žena Anica, Denise Bele, Tončka Merlak in Angela Ščurek. Nemški okupatorji so najprej aretirali nadučitelja Razingerja in učitelji Dodiča skupaj s kaplanom Jožefom Močnikom, bolnega učitelja Pikelja pa so pustili v Gorjah. Razingerja z ženo in Dodiča so nato izselili v Srbijo, od koder se je Dodič kmalu vrnil, Razingerja pa šele ob osvoboditvi. Pikelj se je kasneje z družino umaknil v Radovljico, prav tako pa so odšle tudi preostale tri učiteljice.

Začel se je pouk v nemščini. Nemški učitelji so se zelo menjavali. Prvi upravitelj je bil neki Andritsch iz Koroške, za njim pa Maria Gruber in kasneje Herta Möselberger. Vsega skupaj omenjajo podatki vsaj deset nemških (po vsej verjetnosti pretežno avstrijskih) učiteljev in učiteljic. Nemške okupacijske obla-

sti so podobno kot drugje pri nas skušale pridobiti prebivalstvo s tečaji nemščine za otroke, mladino in odrasle, z javno knjižnico in kinopredstavami v prvem letu okupacije, ki pa naj bi bile zelo slabo obiskane.

Nemška šola je bila dve leti še v šolskem poslopju, potem pa se je v stavbo vselila nemška vojska in pouk so imeli v zasebnih prostorih (v gostilni Kunstelj in v hiši Franca Poklukarja) vse do osvoboditve, kar pri nemškem okupacijskem šolstvu zlasti v manjših krajih ni bil pogost primer. Zanimivo je tudi dejstvo, da je bil pouk v zadnjem šolskem letu okupacije v I. razredu v slovenščini. Nemško učiteljstvo se je, kot že rečeno, na šoli zelo menjavalo, ob koncu okupatorske šole pa so učile Dunajčanke: upraviteljica Herta Möselberger, Maria Steiner in Inge Svoboda.

Ker je bilo v času NOB šolsko poslopje poškodovano, se je po osvoboditvi pouk začel v gasilskem in mladinskem domu ter pri Pokljukarju na Dolgem brdu, kjer je bil že med vojno. Do konca leta 1945 je bilo šolsko poslopje že usposobljeno za pouk. Učencev je bilo na šoli 286, do 15. julija 1945 pa so jih štirje učitelji(ce) predvsem preizkusili, koliko še znajo slovenščine. Omenjeni datum je bil po osvoboditvi določen kot konec pouka za vse tiste kraje, kjer ni bilo partizanskih osnovnih šol. Na šoli v Gorjah so uspeli nekolikanj obnoviti tako učiteljsko (220 knjig), kot tudi šolarsko knjižnico (117 knjig), vendar pa jim je podobno kot v večini drugih naših krajev primanjkovalo učil in drugih učnih pripomočkov, učenci pa so zaradi prejšnjega pouka v gotici mešali črke. Učitelji na šoli so se tudi pritoževali, da se učenci jehovske in adventistične vere nočejo učiti zgodovine in narodnih pesmi.²

BOHINJSKA BELA

Podobno, kot še pri nekaterih šolah v Bohinju, so tudi podatki o začetku pouka v Bohinjski Beli ohranjeni na podlagi pričevanja. Mož z dobrim spominom se je v tem primeru imenoval Anton Kelbl, po domače Katričnik, ki je leta 1929 povedal, da naj bi se pouk začel leta 1852 v zasebni hiši pri Stojanu, leta 1856 pa nadaljeval v mežnariji, ki so jo leta 1887 povečali s prizidavo nove učilnice. V tem času je bil Kelbl predsednik krajevnega šolskega sveta, ki je leta 1903 »mežnarijo« prodal podjetju, ki je takrat gradilo bohinjsko železnico, to pa je v njej uredilo bolnišnico.

Leta 1899 so začeli graditi novo šolsko stavbo, ki so jo dozidali leta 1903. Prvotno načrtovano pritlično zgradbo je krajevni šolski svet na lastno pest spremenil v nadstropju z učilnico in učiteljevim stanovanjem v pritličju ter štirisobnim stanovanjem v nadstropju. V tem stanovanju je v času gradnje železnice stanoval inženir, ki je vodil gradbeno dela. Zanimivo je, da je gradnja železnice veliko prispevala k zidavi šolskega poslopja, saj so sredstva zanj zbrali z davkom na al-

Šolsko poslopje v Bohinjski Beli
(iz dokumentacijske zbirke Slo-
venskega šolskega muzeja v Ljub-
ljani)

koholne pijače, ki so jih v glavnem trošili prav tuji delavci, graditelji železniške proge. Stavba je stala okrog 30.000 kron.

Ko so leta 1912 šolo povečali v dvorazrednico, so v pritličju preuredili učiteljevo stanovanje v učilnico, kuhinjo pa v pisarno, v nadstropju so iz omenjenega stanovanja naredili družinsko stanovanje za nadučitelja in samsko stanovanje za drugega učitelja.

O prvih dveh učiteljih na šoli se, kot kaže, ni ohranilo nič podatkov, tretji pa je bil Jožef Mežnar, ki je leta 1860 odšel poučeval v Komendo. Za njim je kake tri mesece poučeval sin ljubljanskega trgovca Kristijan Pajer, ki pa jo je kmalu »popihal« iz ne posebno lahkega učiteljskega poklica. Do leta 1906 je nato poučeval Matija Hudovernik, za njim neki Kozelj iz Gorij, Tržičan Peter Gros ter od 1867 do 1869 Jožef Vovk. Takrat je iz Bleda prišel v Bohinjsko Belo Franc Ausser (tudi Avser), ki je učiteljeval vse do smrti leta 1908. Nasledila ga je Josipina Arh, ki je na šoli službovala vse do leta 1936. V leta 1912 na novo odprtem razredu je takrat učila Marija Sajovec, avgusta istega leta je postal nadučitelj na šoli Josip Korošec, ki je ostal na tem mestu do upokojitve junija 1925. Nadomestil ga je Vladislav Mlekuž. Leta 1934 je začela na šoli poučevati Amalija Družinšek, ki je po krajšem službovanju na Breznici in brezposelnosti ponovno začela poučevati leta 1936, v istem letu pa še Terezija Bertoncelej, ki je prišla iz Prekmurja. Šola v Bohinjski Beli je v tem letu postala trirazredna.

Leta 1941 je bilo pred nemško okupacijo na šoli 106 učencev, ki so jih učili nadučitelj in dve učiteljici, poleg že omenjenih Mlekuža in Družinškove še Vlasta Dudkovič-Orel. Učiteljska knjižnica je štela 300, šolarska pa 200 knjig. Okupator je aretiral vse tri učitelje in jih odpeljal v Radovljico. Učiteljici je izpustil, nadučitelja Mlekuža pa izgnal z družino v Srbijo, od koder se je vrnil šele avgusta 1945. Dudkovičeva se je

vrnila v Ljubljano, Družinškova pa je s soglasjem narodnoosvobodilnih oblasti poučevala na nemški šoli v Bohinjski Beli.

Pouk v nemščini se je začel v Bohinjski Beli septembra 1941. Upravnik šole je postal Korošec Hans Pleikner iz Seebodna pri Spittalu. V šoli je bilo prvo leto vpisanih 96 otrok. Leta 1942 sta prišli na šolo Salzburčanki Teresia Ahamer in Elfrida Mitter, prva je tudi prevzela službo šolske upraviteljice, druga pa je bila konec tega leta prestavljena na Bled. Konec oktobra 1943 so šolo »iz varnostnih razlogov« zaprli, učiteljici premestili na Jesenice, v šolo pa naselili nemško vojaštvo, v kateri je to ostalo vse do osvoboditve. Šolski arhiv, učila in opremo so spravili v župnišče, ki so ga namenili za otroški vrtec. Ko so partizani leta 1944 to stavbo minirali, je bil ves šolski inventar in arhiv uničen. Septembra 1944 so obnovili nemško šolo, pouk je bil v hiši Ivana Zupana (Batista). Tereziji Ahamer je bila kot že omenjeno dodeljena Amalija Družinšek, ki je v slovenščini poučevala v 1. razredu, v vseh razredih pa še ženska ročna dela. Aprila 1944 je Ahamerjeve pobegnila domov in to je bil tudi konec okupacijske šole v Bohinjski Beli. Ob zaključnih bojih za osvoboditev kraja 6. maja 1944 so Nemci poškodovali šolo, zlasti okna in streho.

Po osvoboditvi je bilo 15. oktobra 1945 na šoli vpisanih 97 otrok (45 dečkov in 54 deklic), za učiteljsko knjižnico so uspeli zbrati 210 knjig, šolarska pa jih še ni nič premogla. Šolsko poslopje je bilo, kot že omenjeno, potrebno popravila strehe in novih okenskih šip, učitelji pa so se pritoževali zaradi pomanjkanja učil, težav učencev s slovenščino, zlasti s samostalniki in dejstva, da je bilo med njimi zelo težko uveljaviti disciplino.³

Naj mi bo na koncu tega prispevka dovoljeno opozoriti na neko dejstvo, s katerim se pogosto soočajo preučevalci naše šolske zgodovine: za prikaze starejše

šolske zgodovine je pogosto na razpolago več virov, kot za zgodovino šol po letu 1945. Pričujoči zapis je nastal v dobršni meri na podlagi podatkov, ki jih hrani dokumentacija Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, zlasti odgovorov na dve anketi te ustanove iz časa tik pred drugo svetovno vojno in takoj po njej. Iz teh različno izčrpnih odgovorov šolskih upraviteljev lahko obnovimo zgodovino večine šol na slovenskem ozemlju, seveda zlasti tistih, ki so bile v času med obema vojnama na ozemlju stare Jugoslavije. Žal podobna anketa še ni bila izvedena za čas po letu 1945 in prav tovrstni pregledi šolstva lepo pričajo, kako zelo bi bila koristna.

Mislím tudi, da je prav, da v nekaj besedah odgovorim na misli kolege Franca Benedika v oceni Bohinjskega zbornika v prejšnji številki *Kronike* (35/1987, št. 3). Neomenjanje partizanskega šolstva nikakor ni znak mojega omalovaževanja tega področja, pač pa posledica dejstva, da v virih, ki sem jih uporabil, nisem našel podatkov, ki bi dopolnili tiste v knjigi Slavice Pavlič in Viktorja Smoleja *Partizansko šolstvo na Slovenskem*, Ljubljana 1981, kjer lahko v poglavju o partizanskem šolstvu na Gorenjskem najdemo podatke o partizanskih šolah oziroma šolskih

krožkih v Srednji vasi, Stari Fužini, Gorjah in Koprivniku, ki so jih vodile Minka Sodja, Jerca Pekovec in Marica Arh, Ivana Poldar ter Alojzija Košir. Kar se tiče razvoja šolstva po letu 1945, je bila za to področje predvidena posebna razprava. Vsak morebiten nov podatek, ki bi dopolnil moja prispevka, bo seveda zelo dobrodošel.

OPOMBE

1. Andrej Vovko, *Šolstvo v Bohinju do 1945*. — Bohinjski zbornik, Radovljica, 1987, str. 167—173. — 2. Šolska mapa Gorij, Dokumentacijska zbirka Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani. — Koledarji (Vestniki) Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1898—1910. — Popotnikov koledar za slovenske učitelje, 1888—1897. — Ročni zapisnik z imenom ljudskih šol in učiteljskega osebja 1898—1914. — Imenik šolskih oblastev, osnovnih meščanskih in srednjih šol ter učiteljstva v Sloveniji, Ljubljana 1921. — Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji, Ljubljana 1923. — Stalež šolstva in učiteljstva v Dravski banovini, Ljubljana 1934. — 3. Šolska mapa Bohinjske Bele, Dokumentacijska zbirka Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani. — Ostala literatura, navedena pod opombo št. 2.

NEMŠKI OKUPATORJI V BLEJSKIH HOTELIH IN VILAH

BOŽO BENEDIK

Bled je postal ob nemški zasedbi središče vse okupacijske oblasti na Gorenjskem. Tu so se zbrale vse mogoče službe, ki so služile utrjevanju te oblasti, pomenčenju in uresničevanju njihovega vnaprej izdelanega programa. Z začetkom oboroženega odpora, ki je dobil pozneje vse večje razsežnosti, pa se je seveda tudi obseg in dejavnost teh služb večala in dopolnjevala, predvsem še v metodah dela. Številni prazni hoteli in počitniške vile pa tudi večje hiše domačinov ter ugodna prometna lega Bleda, so jim bili še posebej dobrodošli. Saj so zato, prav verjetno, tudi izbrali Bled kot svoje središče na Gorenjskem.

Kaj vse je bilo od prvih dni zasedbe na Bledu, je bilo doslej že večkrat opisano, le da je, posebno mlajšim, to malo znano. Zato le v nekaj besedah ponovimo, nekaj več besedi namenimo manj znanim zadevam. Posebno si oglejmo, čemu vse so služili blejski hoteli, polpensionari, vile, kam so se naselili vsi, ki so z okupacijo prišli na Bled.

Ko govorimo o okupaciji Bleda in vse Gorenjske, radi pozabljamo, da so nas prvi »presenetili« Italijani. Njihov štab se je naselil v hotelu Toplice, hotelu Jelovica — medtem ko so se morali vojaki s svojo

konjsko opremo zadovoljiti s kabinami v Grajskem kopališču in po starih, že dotrajanih barakah A. Riklija. Te so takrat še stale pod kostanji poleg Grajskega kopališča — danes jih ni več. Kakšno nasprotje nasproti nemški okupacijski vojski in policiji!

Kako pa je bilo po nemški zasedbi? Vsekakor precej drugače. V takratni stari *P a r k h o t e l* se je vselilo Poveljstvo varnostne policije in varnostne službe. To poveljstvo je imelo več oddelkov, pač za vse dejavnosti, ki jih je bilo treba voditi in nadzorovati. Tako Kriminalna policija ali KRIPO, *Varnostna policija* ali SD, za nas najbolj pomemben pa je bil četrti oddelek — Gestapo. Temu poveljstvu je načeloval od prvih dni zasedbe Fritz Volkenborn, ki je isto mesto zasedal tudi v Celovcu. Spomladi leta 1942 ga je zamenjal za krajši čas Josef Vogt, ki se je pozneje zelo »proslavil« v Mariboru, kamor je bil prestavljen. Nasledil ga je Alois Persterer — doma iz Salzburga, bil pa je na Bledu najdlje, predvsem zaradi svojih dobrih zvez s Kaltenbrunnerjem. Proti koncu februarja 1945 ga je zamenjal Karl-Heinz Rux iz Bamberga ter ostal tu do zloma. Gestapo je vodil od prvih dni zasedbe dr. Hans Bauer, zamenjal ga je začasno Hans